

การทำพื้นที่ความทรงจำร่วมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว
กรณีศึกษากลุ่มจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร-ลาว-เวียดนาม

โดย

นายประจวบ จันทร์หมื่น และคณะ

การทำพื้นที่ความทรงจำร่วมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษากลุ่มจังหวัด

สกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร-ลาว-เวียดนาม¹

(Making the Areas of Collective Memory to Be Tourist Attractions: A Case Study of Sakonakhorn, Nakhonpanom and Mukdaharn Provinces, Laos and Vietnam)

ประจวบ จันทรหมื่นและคณะ²

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

บทคัดย่อ

หลังจากการเปิดสะพานมิตรภาพแห่งที่ 3 ไทย-ลาวที่จังหวัดนครพนม ทำให้ภาคอีสานถูกเชื่อมโยงเข้าสู่ถนนสาย R13 R8 R12 A1 R9 และทำให้การเดินทางระหว่างไทย-ลาว-เวียดนามสะดวกมากขึ้น บทความนี้มุ่งศึกษาความทรงจำร่วมในแหล่งท่องเที่ยวพื้นที่จังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร เชื่อมโยงกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศสังคมนิยมเวียดนาม โดยการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทั้งในไทย-ลาว-เวียดนาม ผู้ศึกษามุ่งวิเคราะห์ให้เห็นกระบวนการทัศนในการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวที่ผ่านมา และศึกษาแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้แนวคิดความทรงจำทางสังคมวิเคราะห์บริบททางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เพื่อนำสู่ข้อเสนอการเพิ่มเติมเรื่องราวเนื้อหาที่มีในแหล่งท่องเที่ยวให้น่าสนใจยิ่งขึ้น

คำสำคัญ ความทรงจำร่วม, พื้นที่, การท่องเที่ยว

¹ ส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง การศึกษาศักยภาพ เส้นทางและมูลค่าเพิ่มของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร สู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน(AEC) สนับสนุนทุนวิจัยโดยคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ(วช.) ปีงบประมาณ 2556

² คณะวิจัยประกอบด้วย นิภาวดี ทะไกรราช, สุริยา คำหวาน, ยุทธศักดิ์ ฮมแสน

Abstract

After opening the third Thai-Lao friendship bridge in Nakhon Phanom province, it could make the north-eastern part linked to Road No. 13-8-12-A1-9 and at the same it could make traveling among Thai-Lao-Vietnamese more easily. This article aims to study the collective memory in tourist attractions in the areas of Sakon Nakhon, Nakhon Phanom and Mukdahan provinces linked to People's Democratic Republic of Laos and Vietnam by tourist attractions survey and interviewing people who are related to tourism management both in Thailand, Laos and Vietnam. Author aims to analyze the paradigm in preceding tourist attractions study and tries to study tourist attractions by the idea use of social memory and then analyze geographical, historical, social and cultural contexts to lead to suggestions for adding the story and substance that have in tourist attractions to be more interesting.

Key (words): Collective Memory, Space, tourism

บทนำ

หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มผู้ประกอบการ ของจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร ได้ร่วมกันจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มสนุก” ได้วิเคราะห์ข้อมูลไว้อย่างน่าสนใจว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยวในเขตอีสานตอนบนกลุ่มจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร อยู่ในระดับต่ำ โดยวัดจากรายได้และจำนวนนักท่องเที่ยว ซึ่งมีสาเหตุเนื่องจาก

1. ขาดการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว (สถานที่ ข้อมูล ที่มา ความสำคัญ ประวัติศาสตร์ ที่พัก เส้นทาง อาหาร ราคา ผู้ประกอบการ ภาครัฐ ภาคท้องถิ่น)

2. แหล่งท่องเที่ยวยังไม่สามารถเชื่อมโยงดึงดูดนักท่องเที่ยว

3. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวยังไม่สะดวก

4. ขาดการประชาสัมพันธ์กิจกรรมท่องเที่ยว และการขายเรื่องราวการท่องเที่ยว (Story)

5. ขาดบุคลากรมืออาชีพทางการท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์ที่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

บทความนี้มุ่งอธิบายองค์ประกอบสำคัญเรื่องการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวไทย-ลาว-เวียดนาม กับกระบวนการทัศน์ในการศึกษาเรื่องท่องเที่ยวเชิงสหวิทยา เพื่อศึกษาบริบทท่องเที่ยว (Story) เช่นเรื่องราวประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมของผู้คน เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยว ที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร-สปป.ลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ให้สามารถนำสู่การเสนอเรื่องราว (Story) เพื่อการท่องเที่ยวเพิ่มเติมเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวระหว่างไทย-ลาว-เวียดนาม

กระบวนการทัศน์ในการศึกษาแหล่งท่องเที่ยว

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง ที่ได้เชื่อมโยงกลุ่มประเทศ ไทย ลาว เวียดนาม กัมพูชา พม่า มณฑลยูนนาน เข้าสู่ความเป็นภูมิภาค ซึ่งหมายถึงการมีระบบเศรษฐกิจร่วมกันทำให้เกิดการเอื้ออำนวยในระบบนโยบายการพัฒนาประเทศ นโยบายทางการเมืองร่วมกัน สถานะการดำรงอยู่ของแต่ละประเทศเริ่มปรับเข้าหากันในสภาวะไหลเท ลื่นไหลของผู้คน วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งประวัติศาสตร์ร่วมที่เคยมีมาแต่อดีตก่อนยุคอาณานิคม การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่ผ่านมาพบว่า มีการใช้กระบวนการทัศน์ในการศึกษาในประเด็นหลักอยู่ 3 ประเด็น คือ

1. การศึกษาโดยใช้กระบวนการทัศน์ของนักภูมิศาสตร์ นักบริหารจัดการ นักเศรษฐศาสตร์นักรัฐศาสตร์การเมืองเรื่องพื้นที่ ซึ่งมุ่งศึกษาสถานที่ พื้นที่การท่องเที่ยว ภูมินิเวศ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมซึ่งผลการศึกษาจะมุ่งสร้างแบบจำลอง สถานที่จำลองเพื่อการท่องเที่ยว จะปรากฏในงานที่ศึกษา เช่น การสร้างแบบจำลองพิพิธภัณฑ์สถาน, เมืองโบราณ, เมืองในตำนาน การศึกษากระบวนการทัศน์นี้รวมถึงการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นที่มีแบบตายตัว เกิดมาแล้ว หรือแม้กระทั่งศึกษาแหล่งภูมิศาสตร์ที่สนับสนุนการท่องเที่ยว เช่น ภูเขา ทะเล แม่น้ำ ซึ่งการศึกษาโดยกระบวนการทัศน์นี้จะพบในยุคแรกของการส่งเสริมการท่องเที่ยวสู่การขยายความเจริญทางการท่องเที่ยว

กระบวนการทัศน์ในมุมมองหลังสมัยใหม่ มีความหมายว่า เป็นการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยว ที่อาจเกิดขึ้นจากการประดิษฐ์สร้างทางวัฒนธรรม สร้างวัฒนธรรมจำลองที่มี

รากฐานความเป็นมาให้สอดคล้องกับพื้นที่แบบจำลอง ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพื้นที่การท่องเที่ยวที่ล้งกาวิ ประเทศมาเลเซียแล้วพบว่ามี การสร้างแบบจำลอง การสร้างประดิษฐ์วัฒนธรรม ความเชื่อเรื่องราวที่น่าสนใจ เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าตำนาน บวกรวมกับการผลักดันนโยบายของรัฐ จึงทำให้พื้นที่ล้งกาวิ ประเทศมาเลเซียเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ, ทางประวัติศาสตร์ที่ทันสมัยได้อย่างลงตัว หรือแม้กระทั่งการเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ประเทศลาว เช่นหลวงพระบางที่เกิดขึ้นจากแนวนโยบายการพัฒนาประเทศภายใต้ “จินตนาการใหม่” ในนามของรัฐที่มุ่งสร้างให้พื้นที่ประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับโลก ผ่านวาทกรรมการพัฒนาเช่นคำว่า “มรดกโลก”

2. การศึกษาโดยใช้กระบวนการทัศนเชิงนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา ซึ่งมุ่งศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยว มุ่งศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว พร้อมทั้งอธิบายความหลากหลายของวัฒนธรรมไปในตัว ซึ่งในบางกรณีก็เป็นการสนับสนุนแหล่งท่องเที่ยวเมื่อข้อมูลบางอย่างมีความน่าสนใจ และถูกถ่ายทอดโดยนักเขียน นักวิจัย นักสร้างภาพยนตร์ ดังเช่นกรณีบาห์ลีที่โด่งดังในงานมานุษยวิทยาจากชุดภาพยนตร์ที่บันทึกการเข้าทรงและการร่ายรำบนเกาะบาห์ลี ของนักมานุษยวิทยา ชาวอเมริกันที่กลายเป็นผลงานคลาสสิก เนื้อหาของภาพยนตร์ที่แสดงให้เห็นการทำงานในเชิงมานุษยวิทยาประยุกต์และปัญหาสังคมอเมริกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความวิตกกังวลต่อระเบียบประมาณ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการทำลายตัวตนของอารยธรรมมนุษย์ในโลกที่เปลี่ยนแปลง ชุดองค์ความรู้จากงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยากลับกลายเป็นที่มาของแหล่งท่องเที่ยวสำหรับนักสะพายเป้ท่องเที่ยวโลก มือใหม่ มือกลาง ที่มุ่งไปสัมผัสความงามทางวัฒนธรรมที่บาห์ลี

กระบวนการทัศนเชิงมานุษยวิทยา-สังคมวิทยาที่ใช้ศึกษานี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นกระบวนการทัศนสำคัญของการศึกษาข้อมูลเพื่อนำเข้าสู่การสร้างแหล่งท่องเที่ยว เพราะการศึกษาทางมานุษยวิทยาสังคมวิทยาจะมุ่งศึกษาบริบท ความเป็นมาของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เห็นคุณค่าของแหล่งนั้นๆ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ความคิด พฤติกรรม วัฒนธรรมประเพณีในพื้นที่ศึกษา ซึ่งอาจแตกต่างจากนักภูมิศาสตร์ที่จะให้ข้อมูลเพียงว่าแหล่งท่องเที่ยวมีอะไร ตั้งอยู่ที่ไหน มีลักษณะอย่างไร

ในยุคหลังสมัยใหม่จะพบนักมานุษยวิทยา-สังคมวิทยาศึกษาวิเคราะห์การท่องเที่ยวหลากหลายขึ้น เช่นการวิเคราะห์การท่องเที่ยวจากมุมมองการผลิต อันมีผลสะท้อนถึงการสะสมทุนในธุรกิจการบริการท่องเที่ยวที่ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ด้านแรงงานกับการทำธุรกิจท่องเที่ยวและการเบียดขับผู้ด้อยโอกาส เช่น การศึกษาการเมืองเรื่องการท่องเที่ยวและการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าได้ทำการศึกษาพื้นที่ไนท์บาร์ซ่า จังหวัดเชียงใหม่กับกระบวนการทำให้คนและวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (Yos Santasombat. 2551 : 97) เป็นการอธิบายถึงการสะสมทุนของนักลงทุนที่นำเอาวัฒนธรรมชนเผ่ามาผลิตเป็นสินค้าวัฒนธรรม รวมทั้งการกระชับพื้นที่และเวลาที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและชาวชนเผ่ามาเจอกันโดยใช้พื้นที่ตลาดเป็นจุดเชื่อมโยง ขณะเดียวกันก็มีชนเผ่าต่างๆ มาแต่งตัวขายสินค้า ตลาดไนท์บาร์ซ่า จึงกลายมาเป็นพื้นที่บริโภคสินค้าทางวัฒนธรรม ที่ถูกระบบทุนเมืองท่องเที่ยวสร้างขึ้น งานศึกษาลักษณะนี้เป็นการศึกษาที่ทำให้เห็นเงื่อนไขของระบบทุนนิยมในมุมมองด้านการบริโภคแบบใหม่ๆ ของผู้คน ที่แสดงออกผ่านพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ผ่าน

แบบแผนการบริโภค รสนิยม ความต้องการในกรอบวิธีคิดแบบใหม่ๆ ซึ่งปัจจุบันจะพบว่างานศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวของนักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยอธิบายบริบทของพื้นที่ท่องเที่ยว ปัญหาที่เกิดขึ้น ดังเช่นการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อระบบนิเวศระบบวัฒนธรรม การใช้แรงงานในธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อให้เห็นพื้นที่ชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้ครอบคลุมมากขึ้น

3. การศึกษาโดยใช้กระบวนการทัศน์เชิงสหวิทยาการ ซึ่งเป็นกระบวนการทัศน์ในการศึกษาที่เกิดขึ้นเพื่อให้เข้ากับบริบทสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง พฤติกรรมการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงในโลกของทุนนิยมแบบใหม่ ที่ส่งผลให้นักท่องเที่ยวมีค่านิยมการท่องเที่ยวแบบใหม่ เช่นต้องการความตื่นเต้น ต้องการดูสิ่งที่เป็นของแท้แบบโบราณข้ามโลกนอกจากพื้นที่ตนเอง ต้องการการท่องเที่ยวที่อธิบาย ประวัติศาสตร์ เรื่องราวกลุ่มชนตนเอง เรื่องราวของผู้คนต่างวัฒนธรรมในโลกของการกระชับพื้นที่และเวลาที่สามารถเดินทางเพียงไม่กี่ชั่วโมงก็ได้สัมผัสแหล่งท่องเที่ยวนั้น ดังเช่น บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข (Boonyasarit aneksuk. 2552 : 332) ให้ภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอ่าวฮาลอง ประเทศเวียดนามว่าความสำคัญหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวนี้คือการแสดงให้เห็นถึงการร้อยรัดสำนึกของการอนุรักษ์อ่าวของคนที่ท้องถิ่น ซึ่งถือว่าเป็นบริบทการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวอ่าวฮาลอง กระบวนทัศน์เชิงสหวิทยาการ เป็นการอธิบายพฤติกรรมการท่องเที่ยวในโลกของการไร้พรมแดน ภายใต้การเกิดพรมแดนใหม่ของนักท่องเที่ยวที่สร้างรสนิยมใหม่ในการท่องเที่ยว เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวพรมแดนของประวัติศาสตร์ชาติตนเองในพื้นที่ต่างชาติ อาทิ ชาวฝรั่งเศส ชาวอเมริกันล่องเรือเพื่อมาดูร่องรอยสงครามที่ประเทศเวียดนาม หรือนักท่องเที่ยวชาวเวียดนามมาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวบ้านลุงโฮ จิมีนที่นครพนมเพื่อมาดูพื้นที่ประวัติศาสตร์การเดินทางของโฮจิมินห์ หรือการศึกษาพระธาตุพนมในความทรงจำของคนลาวในพื้นที่อำเภอธาตุพนม ที่ได้อธิบายว่าชาวลาวนิยมมาทำบุญที่พระธาตุพนมจนเป็นความเชื่อว่าการครั้งหนึ่งในชีวิตต้องได้มาทำบุญที่พระธาตุซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ร่วมของความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ไร้พรมแดนของคนบริเวณลุ่มน้ำโขง

กระบวนทัศน์สหวิทยาการในการศึกษาการท่องเที่ยวแบบใหม่จึงเป็นกระบวนการทัศน์ที่ผสมผสานทั้งด้านการสร้างแบบจำลอง การศึกษาประวัติศาสตร์ การสร้างภาพลักษณ์ (สื่องานเขียน งานสารคดี งานภาพยนตร์) เพื่อตอบโจทย์การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในโลกยุคใหม่ที่มาพร้อมกระแสทุนนิยม, บริโภคนิยมที่ไม่ได้มุ่งเพียงมาใช้จ่าย ซื้อสินค้า แต่มุ่งแสพสัญลักษณ์, ความร่ำรวยทางวัฒนธรรม, หรือแม้กระทั่งวิถีความแตกต่างของความคิด ความเชื่อของตนเอง กระบวนทัศน์สหวิทยาการในการศึกษาการท่องเที่ยวแบบใหม่จึงเป็นกระบวนการทัศน์ซึ่งเป็นแนวโน้มที่สามารถจะเกิดขึ้นในอนาคตลุ่มน้ำโขง (Choosak vittayapak. 2554 : 17)

ใน 3 กระบวนทัศน์นี้ล้วนอยู่ในกระบวนการวิเคราะห์เชิงแนวคิดทฤษฎีเช่น ทฤษฎีการผลิต-การบริโภคทฤษฎีความหลากหลายทางชีวภาพ ทฤษฎีการบริหารจัดการ ทฤษฎีความทันสมัย ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์

การลงทุน-การเมือง รวมทั้งแนวคิดทางมานุษยวิทยาเช่นแนวคิดความทรงจำทางสังคม (Social memory)³ ที่ให้ความสำคัญกับความทรงจำที่มีกับผู้คน สถานที่ ว่าปัจจุบันมีความหมายต่อผู้คนและสังคมอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยนำมาใช้วิเคราะห์พื้นที่ศึกษาครั้งนี้

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่องศักยภาพ เส้นทางและมูลค่าเพิ่มของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร สู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) สนับสนุนทุนวิจัยโดยคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ปีงบประมาณ 2556 ที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทบทวนข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวที่เคยมีการศึกษาแล้ว และสืบค้นแหล่งท่องเที่ยวใหม่จากเอกสารแผ่นพับ หนังสือประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวใหม่และจากข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาของทั้ง 3 จังหวัดเพื่อลงพื้นที่สัมภาษณ์ จัดเวทีประชุมกลุ่มในกลุ่มจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร และเมืองท่าแขก-เมืองสะหวันนะเขต-บอลิคำไซ ของลาว รวมทั้งประชุมกับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเมืองวิญห์-เมืองกวางบิญ (Quang Binh) -เมืองกวางตรี-เมืองดาง-เมืองเว้ ของประเทศเวียดนาม เป็นการสนทนากับหน่วยงานรัฐและผู้ประกอบการ รวมทั้งชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวที่มีส่วนร่วมกับประวัติศาสตร์ความทรงจำ เช่นผู้นำชาวเวียดนามอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยในยุคหลังสงครามอินโดจีนที่จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม ลูกหลานของท่านนายพลสิงคโปร์ ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวพันกับท่านเจ้าสุภาณวงศ์ กลุ่มเครือญาติท่านเตียง ศิริขันธ์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐในหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยว จากการศึกษาพบว่าเรื่องราวในแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมายที่ยังไม่ได้มีการศึกษาอย่างละเอียดรอบด้านและยกระดับขึ้นสู่เนื้อหาเชื่อมโยงลาว-เวียดนาม ซึ่งในบทความนี้ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอเรื่องราวความทรงจำร่วมในแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงไทย-ลาว-เวียดนามให้มีความหมายยิ่งขึ้นเพื่อสนับสนุนเรื่องราว(Story)การท่องเที่ยวเชื่อมโยงไทย-ลาว-เวียดนามในอนาคต

วีรบุรุษทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (Culture hero): บริบทที่ยังไม่ได้ถูกยกระดับสู่การท่องเที่ยว

³ ชยันต์ วรรธนะภูติ บรรยายเรื่อง “ความทรงจำทางสังคม” เมื่อวันที่ 5-6 กันยายน 2554 ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคามกล่าวว่า “ความทรงจำคืออดีตที่จะมาจากไหนก็ตาม จะมาจากการสร้างขึ้น คัดสรรมาแล้ว ก็ล้วนต่างเป็นความทรงจำที่ถูกสร้างเพื่อทำความเข้าใจชีวิตปัจจุบันและความคาดหวังในอนาคต”

ในบทความนี้ผู้เขียนสรุปได้ว่า “ความทรงจำทางสังคม คือ ความทรงจำของคนที่มีต่อเหตุการณ์เรื่องราวต่างๆ ที่มีความหมายร่วมกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าคิดไปในทางเดียวกันหรือคิดเหมือนกัน เพราะความทรงจำจะมีความหมายในแต่ละคนแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน ที่เกี่ยวข้องกับความทรงจำนั้นๆ ซึ่งจะทำให้ความทรงจำในเรื่องเดียวกันของคนหนึ่งแตกต่างไปจากอีกคนหนึ่ง และทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับแต่ละคนจะมีความหมายกับเขาเหล่านั้น”

บริบทความทรงจำร่วมกลุ่มจังหวัดสกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร และเมืองท่าแขก-เมืองสะหวันนะเขต-บอลิคำไซ ของลาวและเมืองวิงห์-เมืองกว๋างบิญ (Quang Bing)-เมืองกว๋างตรี-เมืองดาง-เมืองเว้ ของประเทศเวียดนาม สัมพันธ์กับสงครามอินโดจีน ซึ่งเป็นสงครามที่เกิดขึ้นทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1947 จนถึง ค.ศ. 1979 ระหว่างชาวเวียดนาม ลาว กัมพูชา กับชาตินิยมกับฝรั่งเศส อเมริกาและจีน คำว่า **"อินโดจีน"** เดิมทีจะหมายถึงอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งรวมทั้งรัฐปัจจุบันของเวียดนาม ลาว และกัมพูชา และการใช้ในปัจจุบันส่วนใหญ่หมายถึงภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมโยงทั้งสามประเทศซึ่งมีความสัมพันธ์กับประเทศไทยด้วย

เรื่องราวความทรงจำร่วมที่น่าสนใจและสามารถพัฒนาไปสู่การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงสังคมวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงไทย-ลาว-เวียดนาม และสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ได้อย่างสร้างสรรค์คือเรื่องของวีรบุรุษทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (Culture hero) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เช่น เรื่องราวของ เสรีไทสายอีสาน-วีรบุรุษโฮจิมินห์และเจ้าสุภานุวงศ์ เช่น ที่จังหวัดสกลนครมีเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มเสรีไทยนายเตียง ศิริขันธ์ ว่าเป็นบุคคลสำคัญที่สังคมไทยรับรู้ในฐานะนักต่อสู้ขบวนการของกลุ่มเสรีไทยอีสาน ดังประวัติศาสตร์เรื่องเล่าที่ได้กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของชีวิตในฐานะนักการเมือง ที่มีความสัมพันธ์ กับขบวนการกู้ชาติ ทั้งในประเทศไทย-ลาว-เวียดนาม เรื่องราวของนายเตียง ศิริขันธ์ ถูกนำมาประกอบสร้างเป็นเรื่องราวสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวปรากฏให้เห็น ณ สถานที่ท่องเที่ยว **"ถ้ำเสรีไท"** อยู่ห่างจากตัวเมืองสกลนครประมาณ 30 กิโลเมตร ส่วนในตัวเมืองสกลนครก็มีเรื่องราวของนายเตียง ศิริขันธ์ ที่เล่าผ่านพื้นที่ชุมชนเช่น **"คุ่มศิริขันธ์"** เป็นพื้นที่ของต้นตระกูลและกลุ่มผู้คนที่รับรู้ และต้องการนำเสนอเรื่องราวเพื่อให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้ของนายเตียง ศิริขันธ์ ในจังหวัดสกลนคร นอกจากมีเรื่องราวของนายเตียง ศิริขันธ์แล้ว เรื่องราวของโฮจิมินห์และชาวเวียดนามถือว่าเป็นเรื่องราวที่สำคัญเช่นกัน เพราะหากวิเคราะห์ถึงสหสัมพันธ์ของผู้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นอกจากกลุ่มลาว-ไทยแล้ว กลุ่มชาวเวียดนามคือกลุ่มชาติพันธุ์ที่สร้างความหมายในพื้นที่ของจังหวัดสกลนครได้อย่างมากมาย เช่น กรณีตลาดสดที่พ่อค้า-แม่ค้าส่วนใหญ่เป็นชาวเวียดนาม ,งานเทศกาลของชาวเวียดนาม,ร้านทองหรือแม้กระทั่งร้านอาหารเวียดนามในจังหวัดสกลนครล้วนมีความทรงจำ เรื่องเล่าของชาวเวียดนามฝังแฝงอยู่

ด้านจังหวัดนครพนม ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความชัดเจนที่สุด ในสถานะเมืองที่มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ และสามารถสร้าง **"ความเป็นชาวเวียดนาม"** ได้อย่างลงตัว ดังปรากฏให้เห็นผ่าน สัญลักษณ์ เช่น หอนาฬิกา การกลับสู่ปิตุภูมิ ในความหมายดั้งเดิมจะพบว่า หมายถึงการกลับไปสู่แผ่นดินของเวียดนาม แต่หากวิเคราะห์เพื่อให้เกิดเรื่องราวนำสู่การท่องเที่ยวในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขง หอนาฬิกานี้คงไม่ใช่จะมีความหมายเพียงการกลับสู่ ปิตุภูมิ แต่มียังความหมายถึงความผูกพันระหว่างคนสองชาติที่เกี่ยวพันกัน ไทย-เวียดนาม และนอกจากหอนาฬิกาที่นครพนมยังมีการสร้างความหมายของชุมชนหมู่บ้านเพื่อแสดงให้เห็นถึงพื้นที่เดินทางของวีรบุรุษโฮจิมินห์ เช่นที่ **บ้านนาจอก** ซึ่งเป็นพื้นที่เรื่องเล่าของชุมชน ผ่านประวัติศาสตร์การเดินทางของโฮจิมินห์

มินห์ ในพื้นที่นี้ยังมีการให้ความหมายเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมของชาวเวียดนาม มีการบริการโฮมสเตย์ บริการให้ความรู้ด้านวิชาการผ่านกระบวนการ การเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมไทย-เวียดนาม⁴

นอกจากนั้นพื้นที่นครพนม –ท่าแขก(แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) ถือว่าเป็นเรื่องราวสำคัญกับการท่องเที่ยวในเส้นทางวีรบุรุษทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (Culture hero) เนื่องจากประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างลาว-ฝรั่งเศส-เวียดนาม ล้วนสร้างความหมายให้กับพื้นที่ทั้งสองแห่งนี้ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าสุภานุวงศ์ เมื่อต้องข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งเมืองนครพนม ดังเรื่องเล่าในประวัติศาสตร์ที่เล่าว่า **“เจ้าลงเรือข้ามแม่น้ำโขง และโดนเครื่องบินฝรั่งเศสยิงกระหน่ำจนบาดเจ็บสาหัส แต่ก็สามารถข้ามมายังฝั่งประเทศไทยได้ และได้รับการรักษาที่โรงพยาบาลจังหวัดนครพนม”**⁵ เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์นี้ทำให้เกิดเรื่องราวในแหล่งท่องเที่ยวใหม่ 2 แห่ง นั่นคือจุดข้ามฝั่งของเจ้าสุภานุวงศ์-แม่น้ำโขง-และโรงพยาบาล ดังนั้นในการท่องเที่ยวเส้นทางนี้ ความหมายของแม่น้ำโขงไม่ได้หมายถึงเพียงสายน้ำหรือเส้นแบ่งเขตแดน แต่ในความหมายใหม่เพื่อการท่องเที่ยว **“แม่น้ำโขงหมายถึงเส้นทางชีวิต ของนักต่อสู้ สุภานุวงศ์ ที่พร้อมต่อสู้ให้กับประชาชน จนตนเองเกือบเอาชีวิตไม่รอด”** นอกจากนั้นแม่น้ำโขงยังหมายถึง **“สายน้ำแห่งการเกื้อกูล เมื่อชาวนครพนมให้ที่อยู่อาศัย ให้พื้นที่พักพิง สำหรับผู้คนที่กำลังได้รับความเดือดร้อนจากภัยสงคราม”**

หากข้ามไปยังเมืองท่าแขก เรื่องราวที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ สามารถเชื่อมโยงเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวได้ ไม่ต่างจากในเมืองนครพนม ที่เมืองท่าแขกในยุคสงครามนั้น มีเรื่องเล่าถึงบ่อน้ำที่อาณานิคมนำศพผู้คนมาทิ้งไว้ มีเรื่องราวของร่องรอยการทิ้งระเบิด, โรงเรียนที่ฝรั่งเศสสร้างไว้, อาคารบ้านเรือนยุคอาณานิคมริมฝั่งแม่น้ำโขง ที่เมืองท่าแขกปรากฏ **“ถนนท่านสิงคโป”** และที่ระลึกเรือล่มลักษณะคล้ายเจดีย์-สถูป ซึ่งชาวลาวทั้งที่เป็นเจ้าหน้าที่-พ่อค้า-แม่ค้า ประชาชนทั่วไป ให้ข้อมูลว่าไม่รู้ว่าความเป็นมา รับรู้เพียงแค่ว่าชื่อที่เรียกกัน

เรื่องราวเนื้อหาที่สัมพันธ์กันนี้ระหว่างเมืองนครพนมกับเมืองท่าแขก มีจุดเชื่อมสำคัญคือการเดินทางข้ามเรือ ซึ่งต้องข้ามตรงท่าเรือของทั้งสองเมือง ภาพวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนระหว่างการเดินทางข้ามโขงมีความน่าสนใจอย่างยิ่งหากมองในมิติ **“การท่องเที่ยววิถีชีวิตผู้คน”** บนเรือ จะเห็นความหลากหลายของชีวิตพี่น้องชาวลาวกับการจับจ่ายใช้สอย การซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภค เครื่องใช้ไฟฟ้า หากมองในสายตาการท่องเที่ยวจะพบภาพชีวิตที่มีความหมายกับสายน้ำโขงนั้นบนเรือ ที่เป็นสัญลักษณ์ของคนลุ่มน้ำโขงสองฝั่งนครพนม-ท่าแขก นอกจากนั้นบริเวณท่าเรือฝั่งนครพนมยังเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจการค้า **“ตลาดอินโดจีน”** ซึ่งถือว่าเป็นจุดเชื่อมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย-ลาวอีกแห่ง ซึ่งหากมองผ่านวิธีวิเคราะห์ชื่อ **“อินโดจีน”** จะพบว่าตลาดนี้ยังคงเป็นสัญลักษณ์ของประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญที่ยังคงอยู่ในความทรงจำของผู้คนลุ่มน้ำโขงนี้

⁴ สัมภาษณ์นายจรัส บุญขวลิต.2555

⁵ สัมภาษณ์ยุทธศักดิ์ ฮมแสน.2555

บริบทเหล่านี้เป็นเพียงบางส่วนของเรื่องราว (Story) ที่ยังไม่ได้ถูกยกระดับความสำคัญและนำสู่การสร้างเรื่องราวเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวให้เชื่อมโยงมิตรประเทศ การศึกษาพบว่าลาว-เวียดนาม ต่างยกย่องวีรบุรุษโฮจิมินห์-เจ้าสุภานุวงศ์ ซึ่งหากพื้นที่สกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร ใช้แนวคิดเรื่องการนำความทรงจำทางสังคมมาสร้างความหมายให้เกิดกับแหล่งท่องเที่ยว และมีบริบทที่สามารถทำให้ผู้คนของทั้งสองประเทศ (ลาว-เวียดนาม) เห็นว่ามีความสำคัญสมควรที่จะมาชื่นชม เรียนรู้ จะเป็นอีกวิธีหนึ่งในการสนับสนุนการท่องเที่ยวในสามจังหวัดอีสานตอนบนนี้ให้มีความน่าสนใจยิ่งขึ้น และยิ่งปัจจุบันการคมนาคมมีความสะดวกขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ที่เชื่อมไปถึงเวียดนาม ถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น

สะพาน: จุดเริ่มต้นของประตูก่อการท่องเที่ยวไทย-ลาว-เวียดนาม

ในปัจจุบันหากมองผ่านพื้นที่ ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ได้อย่างมหาศาลทั้งด้านการค้า-การลงทุน-การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม สังคมประเพณีในกลุ่มจังหวัดอีสานตอนบน การเกิดขึ้นของ **“สะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 และ 3”** คือจุดเชื่อมสำคัญ อันถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ความสัมพันธ์ของผู้คนบริเวณนี้ทั้งไทย-ลาว-เวียดนาม เพราะเรื่องราวของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ สามารถเชื่อมโยงกันได้ ตั้งแต่รายละเอียดการเดินทาง การติดต่อประสานงาน การท่องเที่ยว ร้านอาหาร ที่พัก

ดังกรณีตัวอย่าง การเดินทางผ่านสะพานมิตรภาพแห่งที่ 3 เพื่อศึกษาบริบทแหล่งท่องเที่ยวของลาวที่สัมพันธ์กับไทยและเวียดนามครั้งนี้พบว่า ข้อเริ่มต้นที่สำคัญของการเดินทางในพื้นที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คือการประสานงาน ณด่านข้ามพรมแดนที่จังหวัดนครพนม สะพานแห่งนี้เป็นสะพานมิตรภาพแห่งที่ 3 ที่ได้รับพระกรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเป็นประธานเปิดเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2554 ซึ่งทำการเปิดมาได้เป็นระยะเวลากว่า 1 ปี แต่สภาพการคมนาคมการข้ามไปข้ามมาระหว่างไทย-ลาว ก็ยังคงมีสภาพที่ไม่คึกคักเท่าที่ควร เพราะสะพานมิตรภาพแห่งที่ 3 นี้เป็นสะพานที่ไม่สามารถขนส่งสินค้าได้มากมายนัก เนื่องจากว่าเส้นทางจากลาว สาย R 8 ไปจนถึงเวียดนามต้องข้ามภูเขา ระยะทางหลายร้อยกิโลเมตร เส้นทางคดโค้ง สูงชัน ซึ่งมีผลกับการคมนาคมขนส่ง แต่เส้นทางนี้ก็มีลักษณะพิเศษของภูเขาหินปูน สลับซับซ้อน มีความงดงาม ดังนั้นข้อเสนอส่วนใหญ่ในการพัฒนาเส้นทางนี้ส่วนหนึ่งจึงมุ่งเพื่อพัฒนาสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงสังคม วัฒนธรรม เชื่อมสัมพันธ์ไทย-ลาว-เวียดนาม

สำหรับเรื่องของทางท่องเที่ยว เส้นทางสาย R8 จากแขวงคำม่วนก่อนจะถึงเมืองบอลิคำไซเลียวขาว ตรงแยกเรียกว่าแยกหลักขาว เป็นเส้นทางมุ่งสู่เมืองวังหินในเวียดนามกลาง เป็นเส้นทางที่มีสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งที่ลาวพยายามผลักดัน เช่น กลุ่มภูเขาหินปูน บ่อน้ำร้อนนายพลแจ้ หมู่บ้านมั่งและประเพณีชนวัว ถ้ำกองลอและเขื่อนน้ำเทิน

พื้นที่ลาว 3 แขวงได้แก่ แขวงบอลิคำไซ แขวงคำม่วน แขวงสะหวันนะเขต คือส่วนหนึ่งของภูมิภาคนี้ที่กำลังจะก้าวสู่การเป็น **“พื้นที่ถูกเที่ยว”** ในอนาคต การเดินทางจากนครพนมต้องเริ่มต้นในช่วงเช้า ถ้าหากจะเดินทางให้ทันต่อเวลาและเพื่อให้เห็นสภาพโดยทั่วไปของสังคมลาวใน 3 แขวง ผู้วิจัยเดินทางจากนครพนม

ตั้งแต่เวลา 6 นาฬิกา การเดินทางครั้งนี้ได้รับความสะดวกอย่างหนึ่งก็คือ มีการประสานงานให้รถตู้ฝั่งลาว เข้ามารับคณะเดินทางได้ที่จังหวัดนครพนม ซึ่งจะเสียค่าผ่านเข้าแดนโดยรถตู้ประมาณ 3,000 บาทต่อคัน และเช่ารถตู้ 4,000 บาท ต่อวัน การเดินทางจะต้องผ่านระบบการตรวจสอบผู้ที่จะข้ามไปยังประเทศลาว โดยเทคโนโลยีสมัยใหม่ในระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงฐานข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว มีมาตรฐาน หากพบว่ามีปัญหาจะถูกตรวจสอบอย่างละเอียด ดังกรณีคณะวิจัยท่านหนึ่งที่มีปัญหาทางกฎหมายด้านทรัพย์สิน ถูกห้ามออกนอกประเทศ จึงต้องได้รับการตรวจสอบอย่างละเอียด นอกจากนั้นก็มีผู้ร่วมคณะวิจัยอีกท่านที่บัตร ใบอนุญาตข้ามแดน (Passport) จะหมดอายุภายใน 6 เดือน เจ้าหน้าที่ต้องตรวจสอบให้ถูกต้อง และแจ้งเตือน บริบทนี้แสดงให้เห็นว่าความสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวคือการตรวจสอบเรื่อง Passport และเรื่องของคนที่ข้ามแดนมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

ด่านสะพานมิตรภาพแห่งที่ 3 เป็นสะพานที่รัฐบาลไทยสร้างให้กับรัฐบาลลาวเพื่อเอื้อประโยชน์ด้านการค้า การลงทุนต่อกัน หลังจากข้ามสะพานมิตรภาพแห่งที่ 3 ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ถึง 3 กิโลเมตร สองข้างทางฝั่งขวามือ(ธันวาคม พ.ศ.2555)เป็นพื้นที่ในการจัดไว้สำหรับรถมือสองที่มาจากจีนที่จะนำมาขายในประเทศลาว ซึ่งมีจำนวนมากมายมหาศาล สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าประเทศลาวที่กำลังพัฒนาขึ้นนี้ ส่วนหนึ่งเพราะได้รับความร่วมมือจากประเทศมหาอำนาจอย่างเช่น ประเทศจีน เกาหลี รวมถึงเวียดนาม ในด้านโครงสร้างคมนาคมประเทศลาวจึงกำลังมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมอย่างต่อเนื่อง ตามเส้นทาง R 13 มีผู้คนตามท้องถนนฟุ้งกระจายไปเกาะติดอยู่กับสินค้า ไม่ว่าจะเป็นบั้งไก่ อย่างหนู หรืออาหารต่าง ๆ ริมสองข้างทางเจ้าของร้านอาหารเล่าว่ามีนักท่องเที่ยวผ่านมาแล้วก็ไปซื้ออยู่บ้าง แต่ขณะนี้ประเทศลาวกำลังปรับปรุงเส้นทางคมนาคม ทำให้สภาพแวดล้อมทั่วไปอยู่ในสภาพที่ดูไม่เหมาะสมกับที่เป็นร้านอาหาร เพราะฉะนั้นจุดแวะต่างๆ ใน ช่วงเส้นทาง R 13 จากแขวงคำม่วนไปที่บอลิคำไซ ยังพบว่าร้านอาหารที่เปิดอยู่ข้างๆทางยังมีสภาพปัญหาเรื่องของฝุ่นอยู่ตลอดระยะทางประมาณ 90 กิโลเมตร จุดสำคัญจุดหนึ่งที่จะเป็นถือว่าเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเวียดนาม ลาว ไทย ในอนาคต เนื่องจากพื้นที่เหล่านี้เป็นจุดเชื่อมถนนที่จะเลี้ยวขวาแยกไปเป็นถนนเส้น R 8 ที่จะไปสู่เมืองวัง เมืองฮาดิง ของเวียดนาม จุดตรงนี้ที่นี้เรียกว่า **“แยกหลักขาว”** แยกหลักขาวเป็นแยกที่มีความเจริญพอสมควร ถ้าตรงขึ้นไปจะไปสู่เมืองบอลิคำไซแล้วก็ไปถึงเวียงจันทร์ บริเวณทางแบ่งหลักขาวนี้จะมีที่พักโรงแรมที่ถือว่าอยู่ในระดับที่จะพักได้ ที่นี้สามารถบริการรับนักท่องเที่ยวได้ไม่ต่ำกว่า 40 คน

ก่อนจะถึงบอลิคำไซจะพบตลาดแห่งหนึ่ง ที่นี้เรียกว่า **“ตลาดม้ง”** เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ประเทศลาวได้อพยพคนของลาวโดยเฉพาะเป็นชนเผ่ามาจัดเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ที่นี้เป็นตลาดที่มีสินค้าเป็นสินค้าพื้นเมืองมากมายไม่ว่าจะเป็นเห็ด ข้าวสาร พืชผักต่างๆ ออกจากตลาดตามเส้นทาง R 13 มุ่งขึ้นไปบอลิคำไซจะมีจุดท่องเที่ยวที่สำคัญอีกก็คือ **“แม่น้ำปากกระดิง”** เป็นจุดที่สามารถมองเห็นแม่น้ำโขงเชื่อมโยงกับปากแม่น้ำกระดิงแขวงบอลิคำไซ

ที่แขวงบอลิคำไซ⁶ ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ให้กับทางแขวง ซึ่งแขวงบอลิคำไซได้เสนอแหล่งท่องเที่ยว 3 จุด ด้วยกันคือ แหล่งท่องเที่ยวมังกร แหล่งท่องเที่ยวน้ำอุ่นและหมู่บ้านวัฒนธรรมมั่ง จากนั้นได้ไปเยี่ยมห้องการท่องเที่ยวของแขวงบอลิคำไซ ที่น่าสนใจคือมีผลิตภัณฑ์การสานตะกร้าที่มีความละเอียดละเมียดละไม เพียงแต่ว่าแขวงไม่ได้นำเสนอในข้อมูล ที่น่าสนใจอีกอย่างที่แขวง บอลิคำไซที่ห้องประชุมการวัฒนธรรม เราจะพบรูปภาพของบุคคลสำคัญของลาว เวียดนาม เช่นท่านโฮจิมินห์ ท่านเจ้าสุภานุวงศ์ ท่านไกรสร พรหมวิหาร

ส่วนที่เมืองคำม่วนเป็นเมืองกำลังพัฒนาที่จะรองรับนักท่องเที่ยว มีการปรับปรุงอาคารสถานที่กันอย่างมากมาย การศึกษาที่คำม่วนมีประเด็นที่น่าสนใจคือผู้วิจัยเดินทางไปที่ห้องหัวหน้าแผนการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม แต่ปรากฏว่าไม่สามารถเข้าพบได้ เนื่องจากเอกสารทางกงสุลไทยยังไม่แจ้งมาที่แขวง ประเด็นสำคัญนี้ทำให้ทราบว่าการประสานงานในประเทศสังคมนิยม โดยเฉพาะประเทศประชาธิปไตยประชาชนลาว การประสานงานโดยผ่านหนังสือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะฉะนั้นกำหนดการจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปที่แขวงสะหวันนะเขต คณะเดินทางไปที่กงสุลไทย ที่สะหวันนะเขตเพื่อที่จะประสานหนังสือที่ไปยังไม่ถึงแขวงคำม่วน

ความน่าสนใจของสถานกงสุลก็คือสามารถเข้าไปข้างในได้สะดวกแม้ว่าจะมียามรักษาการ หรือประชาชนชาวลาวอยู่รอบๆ แต่ก็สามารถเข้าไปในสถานกงสุลได้อย่างสะดวก ที่นี้มีเอกสารที่ให้ทราบถึงขั้นตอนการเข้าออกประเทศ และข้อมูลข่าวสารจากประเทศไทย ตรงฝั่งด้านมุกดาหาร แขวงสะหวันนะเขต ตรงข้ามกับจังหวัดมุกดาหาร มีร้านขายสินค้าราคาประหยัด ชื่อร้าน วอคแมน วิลเลจ คลาสสิก คอเลคชั่น มีสินค้าทั้งเสื้อผ้าและกระเป๋า นาฬิกา มีพนักงานที่ออกแบบชุดพนักงานและทรงผมชาวลาบริกาขายสินค้า ที่สะหวันนะเขตมีอาหารบริการที่ถูกปากคนไทย ชื่อร้านอาหารต้นน้ำ มีการบริการที่สุภาพ สะดวก การประสานด้านข้อมูลการท่องเที่ยวได้รับความร่วมมือที่ดีจากท่านสิทธ์ หัวหน้าแผนกวัฒนธรรม แขวงสะหวันนะเขต ท่านสิทธ์ได้เล่าถึงบริบทของเมืองสะหวันนะเขต เรื่องของการท่องเที่ยวที่สะหวันนะเขต ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวทางเศรษฐกิจที่มีคาสโนที่มุ่งให้นักท่องเที่ยวเล่นการพนัน ท่านสิทธ์เล่าถึงวิถีวัฒนธรรมภูไท และสินค้าของสะหวันนะเขตมีสินค้าที่เป็นชิ้นเล็กๆ น้อยๆ เช่น ตะกร้าสาน ครุฑน้อย ตะกร้าเล็กๆ ที่สะหวันนะเขตมีพักที่พอเหมาะกับนักท่องเที่ยวอีกที่หนึ่งคือโรงแรมบัวหลวง สามารถเดินทางสะดวกเข้าไปในซอยเล็กๆ สงบเงียบ ตอนเช้ามีอาหารเช้าบริการ ที่แขวงสะหวันนะเขตได้เปิดพิพิธภัณฑ์ทหารลาว-เวียดนามที่เมืองเซโปน ซึ่ง

⁶ ที่บอลิคำไซผู้วิจัยได้เข้าพบหัวหน้าการวัฒนธรรม หัวหน้าการแถลงข่าว หัวหน้าการท่องเที่ยว ในประเด็นที่เราพูดคุยกันเป็นประเด็นที่นักวิจัยมุ่งเชื่อมสัมพันธ์และชี้แจงวัตถุประสงค์ให้กับทางแขวงบอลิคำไซได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ความเป็นมาของโครงการ โดยเฉพาะการเน้นย้ำให้เห็นว่าโครงการนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไทย ลาว เวียดนาม โดยเฉพาะพื้นที่ ลาวกับไทย ที่จะมุ่งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว และเกื้อหนุนต่อพื้นที่ท่องเที่ยวทั้งลาวและไทยเพื่อที่จะจัดทำเส้นทางทัวร์ให้เกิดการสร้างมูลค่าการสร้างคุณค่าในแหล่งท่องเที่ยว นั้นหมายถึงว่านักท่องเที่ยวมาเที่ยวที่ไทย 1 คืน ที่ลาว 1 คืน ก่อนที่จะกลับ หรือเที่ยวหยุดพักที่ลาว 1 คืน ถึงต่อไปเวียดนาม ก่อนกลับก็มาแวะที่ไทย 1 คืน โดยเฉพาะกลุ่ม 3 จังหวัด สกลนคร นครพนม มุกดาหาร

จะสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวอีกเส้นทางหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสังคม ไทย ลาว เวียดนาม อีกทั้งเมืองสหัสวันนะเขต ก็กำลังมีการก่อสร้างมากมายเช่นกัน เช่น สถานที่ก่อสร้างที่พัก โรงแรมรอบๆ บริเวณร้านสรรพสินค้าดาวเรือง

ตามเส้นทางหมายเลข 11 จากสหัสวันนะเขตไปคำม่วน จะผ่านสะพานเหล็ก ร่องรอยของฝรั่งเศส ที่มาสร้างไว้ จุดที่น่าสนใจตามหมายเลข 11 จากสหัสวันนะเขตถึงคำม่วนก็คือพื้นที่ของ **“บ้านด่านปากเซ”** ตรงนี้เป็นพื้นที่บรรจบของสายน้ำเซบั้งไฟ บริเวณนี้มีสำคัญตรงที่เป็นเส้นทางต่อจากเมืองสหัสวันนะเขต ไป เมืองคำม่วน สายน้ำเซบั้งไฟที่จะมองเห็นพระธาตุพนมฝั่งนครพนมจากเมืองลาว ถือว่าเป็นจุดท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งของลาว ระยะทางจากช่วงนี้จะพบแนวคิดการจัดการท่องเที่ยว จากผู้วิจัยทรงคุณวุฒิที่มีความสัมพันธ์อันดีกับประเทศลาว ท่านได้เล่าถึง **“ดอนปลาแดก”** อยู่ฝั่งซ้ายห่างพระธาตุพนมมา 14 กิโลเมตร สถานที่แห่งนี้กำลังมีแนวคิดที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อที่จะให้เชื่อมโยงกับงานพระธาตุพนม งานภูไท โลก โดยมีแนวคิดที่จะจัดเป็นโซนขายสินค้าปลอดภาษี ซึ่งเป็นแนวคิดที่อยู่ในแผนการพัฒนาพื้นที่นี้⁷

สถานที่สำคัญที่พบตามเส้นทางหมายเลข 11 จากสหัสวันนะเขตถึงเมืองคำม่วน คือ **“พิพิธภัณฑ์ท่านโฮจิมินห์”** ซึ่งได้มีการเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2555 ที่ผ่านมา ภายในพิพิธภัณฑ์ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ความร่วมมือระหว่างไทย ลาว ท่านเจ้าสุภานุวงศ์ กับท่านโฮจิมินห์ ที่นี้จะมีพิพิธภัณฑ์ว่าด้วยวิถีชีวิตของคนเวียดนาม คนลาว ความสัมพันธ์ไทย – ลาว ที่สำคัญก็คือมีศาลเจ้าที่มีรูปท่านโฮจิมินห์ตั้งตระหง่าน มีแท่นบูชาคล้ายเป็นเทพเจ้า

ตามเส้นทางหมายเลข 11 พบว่ามีการปรับปรุงถนนมากพอสมควรในพื้นที่ของลาว ในหลายที่พบว่าลาวกำลังปรับปรุงเส้นทางคมนาคมต่างๆแสดงให้เห็นว่า ลาว เวียดนามกำลังพัฒนาตามกรอบการพัฒนาประเทศและแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะที่แขวงคำม่วนผู้วิจัยได้พูดคุยกับแผนกการวัฒนธรรม ท่องเที่ยว แลงขาว ที่คำม่วนมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เช่นทำน้ำฝรั่ง ที่ป็นหน้าผา แต่เป็นการท่องเที่ยวดั้งเดิมที่มีการพัฒนาไปบ้างแล้ว สถานที่ท่องเที่ยวป็นหน้าผาของเมืองคำม่วนจะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมาเช่าห้องพักที่มีลักษณะเป็นเรือนไม้ แบ่งแต่ละห้อง มีเครื่องอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว ที่คำม่วนมีอนุสาวรีย์การต่อสู้ของเจ้าสุภานุวงศ์ กับพี่น้องประชาชนชาวลาว มีอาณาบริเวณกว้างขวางเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้ของลาว เวียดนามกับประเทศฝรั่งเศสในอดีต

หลังจากศึกษาที่แขวงคำม่วน การศึกษาเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางสาย R 8 พื้นที่แขวงบอลิคำไซ โดยเดินทางออกจากแขวงคำม่วนตามหมายเลข 13 ไปแยกตรงทางแบ่งหลักขาวเลี้ยวขวาตรงขึ้นไป เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวอีกแหล่งหนึ่งคือ **“ถ้ำกองลอ”** และเพื่อที่จะศึกษาแหล่งท่องเที่ยว ร้าน ที่พัก การเดินทางครั้งนี้ผู้วิจัยพบจุดพักสำคัญอยู่ที่เมืองหลักขาว จากการศึกษาจากการสัมภาษณ์พบว่า มีสถานที่พักติดกับสายน้ำไซ เป็นร้านอาหารชื่อ **“สายน้ำไซรีสอร์ท”** เป็นเรือนพักที่ติดอยู่กับสายน้ำเป็นมีที่พักรับรองเป็นทั้งเรือนเดี่ยวและเรือนแฝด ตอนเช้าที่นี้จะได้ชมบรรยากาศแบบธรรมชาติสองฝั่งลำน้ำหลังเชื่อกับพระอาทิตย์

⁷ สัมภาษณ์นายบรร นุปเวศ .2555

ขึ้นหลังภูเขา มีอาหารเข้าไว้บริการ สถานที่พักแห่งนี้มีความสำคัญตรงที่ เมื่อเลยที่พักแห่งนี้ไปจะเป็นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของบอลิคาไซก็คือ ถ้ำกองลอ ซึ่งเป็นที่รับรู้ของนักท่องเที่ยวทั่วโลกพอสมควรตามการประชาสัมพันธ์ ที่นี้ก็มีถ้ำที่มีหินงอกหินย้อย แต่ที่น่าสนใจคือเป็นถ้ำที่มีประวัติศาสตร์การเดินทางของคนลาวจากเหนือจากใต้ เป็นถ้ำลอดที่มีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา จากถ้ำกองลอ การเดินทางศึกษาตามเส้นทางสาย R 8 พบว่ามีบรรยากาศจากธรรมชาติที่งดงามตามที่ได้มีการสื่อสารให้สังคมนักท่องเที่ยวทั่วโลกได้รับรู้ว่าเป็นเมือง ป่า ภูเขา หินปูน สถานที่ท่องเที่ยวแบบนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปตามสาย R 8

การสนับสนุนการท่องเที่ยวไทย-ลาว-เวียดนามจะพบว่าปัจจัยเชื่อมโยงสำคัญคือการเกิดขึ้นของสะพานเชื่อมโยงไทย-ลาว-เวียดนาม ซึ่งทำให้เรื่องราวของประวัติศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยวถูกเชื่อมโยงกันง่ายขึ้น และหน่วยงานของแต่ละประเทศก็เริ่มวางนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งการสร้างขึ้นใหม่และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดั้งเดิมให้มีความน่าสนใจเพิ่มขึ้น ดังที่งานวิจัยครั้งนี้กำลังดำเนินการยกกระดานเนื้อหา (Story) ที่มีในแหล่งท่องเที่ยวของสกลนคร-นครพนม-มุกดาหารให้ขยายขอบเขตความสัมพันธ์ของความทรงจำไปร่วมกับลาว-เวียดนาม โดยหวังว่าความทรงจำร่วมที่ดีจะส่งผลต่อความสัมพันธ์อันดีที่จะเกิดขึ้นเรื่อยๆในอนาคตหลังการเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน

การทำพื้นที่ความทรงจำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสังคมและวัฒนธรรม

ประเด็นสำคัญของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ทำให้เห็นข้อค้นพบว่าการนำความทรงจำร่วมมายกระดับพื้นที่ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะการนำความทรงจำร่วมเชิงสร้างสรรค์ที่มีในแหล่งท่องเที่ยวมาเชื่อมโยงกันและกัน ซึ่งการศึกษาพบว่ามีปัจจัยเกี่ยวข้องอยู่ 4 ปัจจัยดังนี้

1. พื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยระบบนิเวศ ผู้คน วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ ระยะเวลา
2. นักท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมการท่องเที่ยว ค่านิยม ทุนในการท่องเที่ยว
3. การบริหารจัดการ ซึ่งจะประกอบด้วยแนวนโยบาย อำนาจการจัดการ แผนการจัดการ ทุนดำเนินการจัดการ
4. ความทรงจำในประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ที่มีร่วมกันของผู้คนลุ่มน้ำโขง

จากปัจจัยดังกล่าว ในพื้นที่อีสานตอนบน เช่น นครพนม มุกดาหาร สกลนครผู้วิจัยเห็นว่าต้นทุนความทรงจำร่วมเชิงสร้างสรรค์ด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เป็นสิ่งสำคัญในเบื้องต้น เพราะจะเป็นต้นทุนแรกในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นว่าจะนำความทรงจำเหล่านั้นมาประดิษฐ์สร้างให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างไร และจะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีความทรงจำร่วมเหล่านั้นอย่างไร ซึ่งข้อมูลบริบทนั้นต้องเป็นข้อมูลที่ได้ผ่านการวิเคราะห์ในทางวิชาการอย่างรอบคอบ โดยครั้งนี้บริบทอีสานตอนบน เช่น นครพนม มุกดาหาร สกลนคร ยังมีบริบทดั้งเดิมที่จะสามารถศึกษาเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศได้ เพราะเป็นบริบทส่วนหนึ่งของอนุภาคลุ่มน้ำโขงที่เชื่อมโยงลาว-เวียดนาม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาบริบทพื้นที่ของกลุ่มอีสานตอนบน เช่น นครพนม มุกดาหาร สกลนคร เพื่อนำสู่การจัดการท่องเที่ยว ให้เกิดคุณค่าและมูลค่าในเนื้อหาของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วม อัน

ประกอบด้วยเรื่องเล่าในความทรงจำ โดยใช้แนวคิดทางทฤษฎีเรื่องความทรงจำทางสังคม (Social memory) ที่ได้ให้ความสนใจกับการศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนานผ่านความทรงจำร่วมของผู้คน, ของรัฐ, ผ่านเรื่องเล่าวิถีชีวิตประจำวัน ประวัติศาสตร์ ตำนาน สถานที่ อนุสาวรีย์ พิธีกรรมต่างๆ (Supachi singyabuet.2551) เพื่อนำสู่การอธิบายปรากฏการณ์ในว่า **“ความทรงจำร่วมเหล่านั้นมีความหมายต่อผู้คนอย่างไรในปัจจุบัน”** นั้นหมายถึงว่าหากข้อมูลเรื่องเล่าตำนาน ความทรงจำของนครพนม มุกดาหาร สกลนคร ซึ่งในอดีตมีความเชื่อมโยงกับผู้คนในอนุภาคลุ่มน้ำโขงลาว-เวียดนาม ได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาผ่านกระบวนการวิจัยและกลายเป็นความทรงจำร่วมที่มีความหมายต่อผู้คนทั้งอนุภูมิภาค ทำให้เกิดความต้องการมาชื่นชม ท่องเที่ยว นั้นหมายถึงว่า **“ความทรงจำร่วม”** คือต้นทุนอย่างหนึ่งที่จะนำสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงสังคมวัฒนธรรมที่สามารถเกิดขึ้นได้ในอนาคต โดยการศึกษาครั้งนี้มีข้อเสนอการจัดการเส้นทางท่องเที่ยวเชิงสังคม วัฒนธรรม **“ทัวร์เส้นทาง 3 จังหวัด 3 แขวง 5 วัน 4 คืน”** ขึ้นมีรายละเอียดดังนี้

ข้อเสนอในการจัดการท่องเที่ยว **เส้นทาง 3 จังหวัด 3 แขวง 5 วัน 4 คืน** คือ ออกเดินทางถึงนครพนม แล้วก็ท่องเที่ยว**เมืองนครพนม 1 คืน** เข้าที่นครพนม เดินทางตั้งแต่เช้าประมาณ 06.00 น. เพื่อที่ข้ามสะพานมิตรภาพแห่งที่ 3 จากนั้นเดินทางตาม หมายเลข 13 เพื่อที่จะไปเที่ยวที่บอลิคำไซ หมู่บ้านม้ง แวะบ่อน้ำอุ่น และถ้ำก่องลอ **คืนที่ 2** พักที่เขื่อนหินปูนชื่นชมสภาพแวดล้อมเมืองลาว หลังเขื่อนหินปูนรับประทานอาหารปลอดสาร รับประทานอาหารจากพ่อครัวแบบอาหารลาวที่เรือนพักน้ำไซ เข้าอีกวันต่อจากคืนที่สองสัมผัสบรรยากาศน้ำไซหลังเขื่อน เดินทางไปลอดถ้ำก่องลอที่มีความงามของธรรมชาติ หลังจากลอดถ้ำจะได้เวลาเที่ยง รับประทานอาหารเที่ยงพื้นที่ตำบลก่องลอ มีร้านอาหารอยู่หลายแห่ง หลังจากนั้นเดินทางไกลจากก่องลอเพื่อเข้ามาพักที่**คืนที่ 3 ที่คำม่วน**เมืองที่มีความงามตามธรรมชาติของลาว ที่คำม่วนจะเป็นเมืองดั้งเดิมที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงการต่อสู้กับฝรั่งเศสของเจ้าสุภานุวงศ์ตรงข้ามกับจังหวัดนครพนม ที่นี้จะมีประวัติของเจ้าสุภานุวงศ์และการต่อสู้ของประชาชนชาวลาวปรากฏผ่านร่องรอย บ้านเรือน ร่องรอยสถานที่สำคัญ เช่น ผืนดินฝั่งแม่น้ำโขง หรือบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวลาวเชื่อว่ามีกานำศพของชาวลาวมาทิ้งไว้ที่นี่ **คืนวันที่ 3** ของการท่องเที่ยวพักที่เมืองคำม่วน และเมื่อตื่นเช้าจะได้กินกาแฟแบบโบราณ และบรรยากาศริมฝั่งโขงดูแสงอาทิตย์กระทบฝั่งไทย กินอาหารเช้าของลาว จากนั้นเดินทางจากคำม่วนเพื่อไปเมืองสะหวันนะเขตผ่านทางถนนเลียบริมฝั่งโขง สาย 11 เพื่อที่จะไปชมพิพิธภัณฑ์ของท่านโฮจิมินห์ เป็นประวัติศาสตร์การมีส่วนร่วมลาว-เวียดนาม ที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้จะได้ไหว้รูปเหมือนลุงโฮจิมินห์ในฐานะเทพเจ้า จากนั้นก่อนถึงสะหวันนะเขตถึงสายน้ำเซบั้งไฟจะพบพระธาตุพนมอีกด้านหนึ่งตรงข้ามกับฝั่งไทย ที่สะหวันนะเขตจะได้ไหว้พระธาตุอิงฮังและได้ชมวัฒนธรรมภูไทของเมืองสะหวันนะเขต พักที่สะหวันนะเขตเป็น**คืนที่ 4 เช้าวันใหม่ (วันที่ 5)** ข้ามสะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 กลับเข้าสู่ประเทศไทยตรงเมืองมุกดาหาร และขึ้นเครื่องบินที่นครพนม

ข้อเสนอนี้เป็นเพียงข้อเสนอเบื้องต้นที่มุ่งให้เห็นเส้นทางท่องเที่ยว ที่บูรณาการเนื้อหาทั้งด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติของทั้ง 3 จังหวัดและ 3 แขวงของลาว เข้าด้วยกันโดยมุ่งให้เกิดการท่องเที่ยวที่เอื้อประโยชน์ต่อกัน ซึ่งยังคงต้องมีการวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวใน 3 จังหวัดของไทยร่วมด้วย เพื่อให้เกิดการเอื้อประโยชน์ระหว่างกัน ข้อเสนอสำคัญด้านการพัฒนาแหล่ง

ท่องเที่ยวเพื่อนำสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงสังคม วัฒนธรรมนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรใช้แนวคิดความทรงจำร่วมทางสังคมร่วมวิเคราะห์ด้วย เพราะจะทำให้ผู้คนในอาณาบริเวณนี้ได้เรียนรู้กันและกันมากขึ้นผ่านประวัติศาสตร์ที่แท้จริงในแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะประวัติศาสตร์การต่อสู้ ต่อรองของผู้คนกลุ่มน้ำโขง

Reference

- Choosak vittayapak, 2011. "Tourism and development consider cultural Tourism in Luang Prabang" Cultural of Research and Academic Services Faculty of Social Sciences Chiang mai University.pp. 17
- Boonyasarit aneksuk,2009. "Stream people borderland culture business politics" . Journal of Faculty of Liberal Arts Ubon Ratchathani University. Mekong Sub-region Social Research Center [MSSRC]. Ubon Ratchathani University.pp 332
- Yos Santasombat,2008. "Power space and identity: culture politics in nation state of Thailand" Princess MahaChakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation). Bangkok. pp 97
- Supachai singyabuth, 2008. "Luang Prabang,the world cultural Heritage :Ritual Space And Nagotiating Identity in the process of Globalization" .Ph.D Major Tai Studies Mahasarakham University.